

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

Товстенко В. Р.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-лінгвістики*

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

пр. Перемоги, 54/1, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-2971-4931

tovstenko.vika@ukr.net

Ключові слова: *лексична інтерференція, міжнародний термін, мовна картина світу, стандартизація, транслітерація, транспозиція, трансфонація.*

У статті досліджено одну з найактуальніших і найскладніших проблем українського мовознавства ХХІ століття – формування економічної термінології на національній основі. Термінологічна лексика є показником рівня розвитку наукової мови в суспільстві, отже, і науки загалом. Термінологічна лексика – це той вид барометра, який визначає рівень професійної освіти, оскільки багата термінологія є одним із важливих показників рівня професійної освіти у країні. Стандартизація економічної термінології, визначення її ролі у формуванні лінгвістичної та професійної компетентності фахівців у будь-якій галузі знань є головною проблемою натеper. У статті проаналізовано типи лексичного запозичення, досліджено загальні риси, що визначають суть будь-якого терміна; зосереджено увагу на термінах-стандартах. Використовуються діалектичний, емпіричний, емпірично-теоретичний та теоретичний методи. З’ясовано загальні та специфічні особливості термінологічної номінації економічних понять, що сприятиме уніфікації, стандартизації та кодифікації цієї термінології; досліджено проблему асиміляції іншомовних елементів. Наголошено на тому, що стандартизація термінологічних систем на національному та міжнародному рівнях є необхідною й актуальною, оскільки вона спрямована на вибір термінологічного стандарту та затвердження його як обов’язкового варіанта. У статті проаналізовано історію української економічної термінології від часів Київської Русі, з’ясовано загальні та специфічні особливості термінологічного номінування економічних понять, досліджено проблему засвоєння та передавання іншомовних елементів, визначено типи лексичної інтерференції, наведено спільні ознаки, які визначають суть будь-якого терміна як лексичної одиниці спеціального, обмеженого функціонування; проаналізовано терміни з повним структурним збігом та терміни із частковою заміною компонентів, оформлені словотвірними засобами мови-реципієнта; визначено позамовні та внутрішньомовні причини запозичень. Наголошено, що важливим аспектом класифікації термінологічних одиниць економічної сфери є їхні словотвірні особливості.

DYNAMIC PROCESSES IN MODERN UKRAINIAN ECONOMIC TERMINOLOGY

Tovstenko V. R.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Business Linguistics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Peremogy avenue, 54/1, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2971-4931
tovstenko.vika@ukr.net*

Key words: *lexical interference, standardization, international term, transliteration, transposition, linguistic picture of world, borrowing, internationalisms, metaphorization, communicative obstacles, transphonation.*

The article examines one of the most pressing and complex problems of Ukrainian linguistics of the XXI century – the formation of economic terminology on a national basis. The terminological vocabulary is an indicator of the level of development of scientific language in society and, therefore, of science in general. Terminological vocabulary is the kind of barometer that determines the level of vocational education, as rich and extensive terminology is one of the important indicators of the level of vocational education in the country. Standardization of economic terminology, defining its role in the formation of linguistic and professional competence of specialists in any field of knowledge is the main problem today. The purpose of this article is to try to find out the types of lexical interference, to explore the common features that define the essence of any term; to analyze terms with complete structural coincidence and terms with partial replacement of components, designed by word-forming means of the recipient language; make terms-standards, terms-samples, normalize the terminology; identify linguistic and linguistic reasons for borrowing. The dialectical method is used, empirical, empirical-theoretical and theoretical methods. The article analyzes the history of Ukrainian economic terminology since the times of Kievan Rus, explains general and specific features of terminological nomination of economic concepts, investigates the problem of mastering and transmitting foreign language elements, identifies types of lexical interference, gives common features that define the essence of any terminology units of special, limited functioning; terms with complete structural coincidence and terms with partial replacement of components, designed by word-forming means of the recipient language are analyzed; Linguistic and linguistic reasons for borrowing have been identified. The general and specific features of terminological nomination of economic concepts have been found out, which will facilitate the unification, standardization and codification of this terminology; the problem of assimilation and transfer of foreign language elements is investigated. Conclusion. Standardization of terminological systems at national and international levels is necessary and relevant, since it aims at the choice of the terminological standard and its approval as a mandatory option. It is emphasized that an important aspect of the classification of terminological units of the economic sphere is their word-forming features.

Постановка проблеми. Останнім часом велику увагу приділяють вивченню спеціальних економічних термінологій, передусім визначенню їхніх структурно-семантичних параметрів в економічній термінології і способів номінації, питанням стандартизації та кодифікації [3; 4; 5; 6; 7; 9]. Одні вчені, наприклад Т.І. Панько, зазначають, що економічні терміни, у яких сконцентровано величезний досвід господарської діяльності, є неоднорідними за своїм складом і походженням [7, с. 124]. Інші мовознавці наголо-

шують на засиллі в українській мові англоамериканізмів [8, с. 206]. Ґрунтовну структурно-семантичну диференціацію економічної термінології зробила у своїх наукових працях Т.П. Кравченко. Дослідниця визначила такі шляхи номінації: термінологізація загальноживаних слів для позначення певного наукового поняття; ретермінологізація готового терміна економіки; використання наявних у мові словотвірних типів або іншомовних компонентів для утворення нових назв [10, с. 131].

Актуальність дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати загальні й специфічні особливості термінологічного номінування економічних понять, що сприятиме уніфікації, стандартизації та кодифікації цієї термінології, дасть змогу прогнозувати тенденції її подальшого розвитку; дослідити проблему засвоєння та передавання іншомовних елементів, оскільки новітні запозичення не завжди підпорядковані фонетичним законам та орфографічним правилам мов-отримувачів. Тенденція до гармонізації, скоординованості власної термінології з термінологіями найбільш розвинутих країн світу натеper є актуальною. Терміносистема сучасної української мови є потужною мовною базою, на основі якої формуються, функціонують усі сфери науково-професійної діяльності. Унормування економічної термінології, визначення її ролі у формуванні мовно-професійної компетентності фахівців будь-якої галузі знань є натеper головною проблемою.

Мета і завдання статті. Метою статті є спроба з'ясувати типи лексичної інтерференції, проаналізувати терміни з повним структурним збігом та терміни із частковою заміною компонентів, оформлені словотвірними засобами мови-реципієнта; дослідити спільні ознаки, які визначають суть будь-якого терміна як лексичної одиниці спеціального, обмеженого функціонування; виробити терміни-еталони, терміни-зразки, унормувати термінологію; визначити позамовні та внутрішньомовні причини запозичень.

Предмет і об'єкт дослідження. У статті з'ясовано загальні та специфічні особливості термінологічного номінування економічних понять, описано процеси засвоєння та передавання іншомовних елементів. Об'єктом дослідження є економічна терміносистема сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. У мові монастирських книг, купчих і дарчих записів, реєстрів майна та приватних листів відображено окремі слова, що фактично започаткували сучасну економічну галузеву терміносистему. Наприклад, *мит, куни, данина (дань), мостове, порядне, перевоз, печать* тощо. Тому формування української економічної терміносистеми починається від часів Київської Русі. В основному це назви повинностей і зборів (спочатку натуральних, а потім грошових), які сформувалися на основі загальноживаних слів. В українських пам'ятках XIV–XV ст. спеціальні поняття сфери фінансових відносин передано словами, що спочатку використовували і як загальноживані, і як спеціальні. Згодом такі слова спеціалізуються, набувають властивостей термінів у сучасному розумінні. Наприкла:, *выраховувати, длжъникъ, заплата, полтына, личба, мыто, мытник, гривня, деньга, накладъ, позычити, розходъ, отънвити*

(*компенсувати, приход (прибуток, доход), пожиток (користь, вигода, зиск)*) та інші. Окрему мікросистему у складі соціально-економічної лексики становили назви податків і повинностей, які перейшли до розряду історизмів, наприклад: *осадне* – плата за поселення на новій землі, *побережне* – плата за користування узбережжями річок, *шляхове* – плата за привласнення прибудного коня або вола, *помірне* – плата за викочену з воза бочку для продажу, *гребельне* – плата за переїзд греблі, *колодне* – плата від колоди меду, *ярмаркове* – торгове мито на ярмарку тощо.

Наприкінці XVI – на початку XVII ст. розвивається торгівля, поширюється грошовий обіг. Зміцнення внутрішнього ринку й розширення торгівлі в Україні у другій половині XVII ст. сприяли встановленню єдиного (рублевого) мита замість численних дрібних зборів, які існували в період феодальної роздробленості. Позамовні реалії знаходять своє відображення у спеціальних словах, багато з яких із термінологічним значенням зафіксовано в «Лексиконі словенороському» Памви Беринди, в «Актовій книзі Житомирського міського уряду кінця XVI ст.», у збірнику актових документів «Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.»: *обмитити, копъйка, подужне, поколодне, спаине, рубль, кредиторъ, въритель, шаг, цъна* тощо. Соціально-економічні процеси XVIII–XIX ст. в Україні певним чином знаходять мовне втілення в українській суспільно-економічній лексиці цього періоду. Суттєву внутрішню еволюцію, зумовлену новими соціально-економічними відносинами, можна простежити у значенні багатьох сучасних економічних термінів: *гроші, кредит, фінанси, акція, вексель, податок, біржа, ваучер* та інші. Розширення міжнародних контактів сприяє інтенсифікації запозичання термінів в економічній сфері. У зв'язку із цим виникають поняття міжнародної термінології та міжнародного терміна. У мовних паралелях європейських мов існує тенденція до розширення інтернаціональності, яка полягає в тому, що новітні запозичення не завжди підпорядковані фонетичним законам і орфографічним правилам мов-отримувачів: *паблік рилейнз, бойент, неттинг, уош, алонж* тощо. У будь-якій мові існують проблеми засвоєння та передавання іншомовних елементів, тому залежно від графічного оформлення їх поділяють на: 1) іншомовні терміни, що цілковито підпорядкувалися правилам національної орфографії; 2) іншомовні терміни, що частково підпорядкувалися правилам національної орфографії; 3) іншомовні терміни, що не підпорядкувалися правилам національної орфографії та цілком зберегли своє оригінальне написання. У мовознавстві існує поняття «міжмовна інтерференція», а саме: взаємодія мовних систем за дво-

мовності, яка виникає під час мовних контактів або в разі індивідуального засвоєння нерідної мови. Існують фонетична, граматична й лексична інтерференції. Серед типів лексичної інтерференції виділяють: 1) власне лексичні запозичення, тобто слова іншої мови (з можливою адаптацією на рівні фонетики та морфології в мові-реципієнті); 2) кальки; 3) зміни вживаності лексичних одиниць однієї мови за зразком іншої – із двома протилежними процесами: з одного боку, активізація лексичної одиниці, із другого – скорочення її вживання, часом аж до цілковитого витіснення з ужитку. Формально всі запозичені терміни можна поділити на дві великі групи: 1) терміни з повним структурним збігом: *маркетинг* – англ. *marketing*, *лізинг* – англ. *leasing*, *каса* – нім. *die Kasse*; 2) терміни із частковою заміною компонентів, оформлені словотвірними засобами мови-реципієнта (*рентабельність* – нім. *die Rentabilitat*). Наприкінці XIX – на початку XX ст. в економічній термінології переважали словотвірні кальки з німецької мови (*Selbstkosten* – *собівартість*, *Kostenanschlag* – *кошторис*), у сучасній превалюють кальки, основним джерелом яких є англійська мова (причому переважно в її американському варіанті): *shadow economy*, *shadow business*, *shadow cabinet*, *shadow capital* – *тіньова економіка*, *тіньовий бізнес*, *тіньовий кабінет*, *тіньовий капітал*. Деякі групи лексики особливо активні у формуванні стійких словосполучень – кальок за походженням. Значну групу такого типу в економічних терміносполуках формують прикметники на позначення кольору. Практично всі кольори в системах спеціальної лексики мають переносне значення. Частина таких значень – це результат впливу іншомовних одиниць. Так, сполучення *чорний ринок* є калькою нім. *Schwarzmarkt*, *сірий дилери* – калька англ. *grey dilers*, *сірий ринок* – англ. *grey market* (сполучення із прикметником *сірий* функціонують на позначення напівлегальних осіб, операцій та структур в економіці), *зелені* у знач. «долари» – англ. *greens*. Щодо адаптації терміноодиниць, то існує декілька основних підходів, серед яких потрібно розрізняти: транслітерацію, трансфонацію та транспозицію. Транслітерація (від лат. *trans* через *lit(t)era* – *літера*) – літерне передавання слів і текстів, записаних за допомогою однієї графічної системи, засобами іншої графічної системи. Наприклад, *карт-бланш* (фр. *carte blanche*) – 1) чистий бланк, підписаний особою, яка надає можливість іншій особі заповнити цей бланк текстом; 2) необмежені повноваження; *де-юре* (лат. *de jure*) – юридично, по праву, формально. Памва Беринда в «Лексиконі словенороському» (1627 р.), не маючи точного українського відповідника для слова *заимодавец*, тлумачить його описово й наводить латинізм *creditor*,

який пізніше був засвоєний українською мовою (пор. *кредитор*) на позначення організації, установи або окремої особи, що позичає гроші в борг, надає кредит. Кальки – найбільша група термінів-запозичень, напр.: *довгостроковий кредит* (англ. *long-term credit*), *короткостроковий кредит* (англ. *short-term credit*). Потрібно зважити на те, що ненормативним є користування абсолютними кальками й використання псевдотермінів англійською транслітерацією, пор.: *cash flow* (*кеш-фло*) – український нормативний варіант *грошові потоки*. Сучасні фахівці намагаються залучати одиниці питомого українського термінологічного фонду, знаходять відповідники іншомовним термінам галузі: *квасігроші* – *регіональні гроші*, *сертифікат депозитний* – *ощадний*, *ремітент* – *перший векселедержатель*, *перевірка камеральна* – *попередня*, *індосамент* – *передавальний (передатний) напис*, *неустойка* – *забезпечення*, *недоїмка* – *недоплата*, *надбавка* – *надвишок*, *підвишка*, *дорогоцінне каміння* – *коштовне каміння* тощо. Слова іншомовного походження більш характерні для власне наукового стилю (напр.: *ембарго*, *емісія*, *реалізація*, *конкуренція*, *конвенція*, *координація*, *репарація* тощо), а питомі українські – для науково-навчального, науково-популярного його різновидів (напр.: *заборона*, *випуск*, *збут*, *суперництво*, *угода*, *погодження*, *відшкодування* тощо). За етимологічною ознакою синоніми економічної терміносистеми формують такі основні типи: один термін є власне українським, а другий – інтернаціональним або іншомовним (*зниження* – *дисконт*, *заборона* – *ембарго*, *випуск* – *емісія*, *угода* – *конвенція*, *відшкодування* – *репарація*, *порука* – *бюргшафт*, *зниження* – *гівал*, *винагорода* – *диспач*, *вивіз* – *експорт*, *ввіз* – *імпорт*); обидва терміни є запозиченнями з різних мов (*акцептант* (лат.) – *тросант* (нім.), *ревальвація* (лат.) – *ревалоризація* (фр.), *жиро* (італ.) – *індосамент* (нім.), *комісіонер* (фр.) – *фактор* (лат.)); терміни є національними утвореннями (*набувач* – *набувальник*, *зношеність* – *зношення* – *зношення*); еквівалентами іншомовних термінів є дво-, три-, чотирикомпонентні словосполучення (*ріелтер* (англ.) – торговець нерухомістю, *тратта* (італ.) – переказний вексель, *іпотека* (гр.) – позика під нерухомість); терміни-дублети з епонімами у своєму складі (*гайдаризм* – руйнування попередньої економічної системи, *крива Лаффера* – зв'язок між оподаткуванням та надходженням до бюджету).

Трансфонація – це звукове передавання слів, наприклад: *лізинг* (англ. *leasing*), *франко* (італ. *franco*), *моніторинг* (англ. *monitoring*) та ін. Транспозиція (середньолат. *transpositio* – *перестановка*, від лат. *transponere* – *переставляти*) – використання однієї мовної форми у функції іншої: *вальвація*, *інкасо*, *реінвестування* тощо. Ціл-

ковитого граматичного переосмислення зазначають деякі терміни-запозичення на українському мовному ґрунті внаслідок явища субстантивізації, тобто слова, які належали в мові-джерелі до різних частин мови, в українській мові стають іменниками. Це явище найбільш притаманне давнім запозиченням із латинської мови, що стали інтернаціоналізмами, напр.: *імпорт, експорт, дотація, кредо, оренда* (лат. *importo* – довозжу, ввозжу; лат. *exporto* – вивозжу; лат. *doto* – наділяю; лат. *credo* – вірю; лат. *arendo* – здаю в найми, наймаю); *кредит, дефіцит* (лат. *credit* – він вірить, лат. *deficit* – не вистачає); *ліквідність* (лат. *liquidus* – рідкий). Окремі терміни-іменники, що сприймаються як одне слово, походять від словосполучень, напр.: *диверсифікація* (лат. *diversus* – різний, *facere* – робити). Низка термінів змінили свій рід із середнього на жіночий (*субсидія* – лат. *subsidium*) або ж унаслідок відсічення закінчення деякі з них стали іменниками чоловічого роду (*дивіденд* – лат. *dividendum*). У результаті транслітерації фахівці отримують однозначне та стандартизоване «інтернаціональне» написання лексичних одиниць мов із нелатинськими системами письма, а головне її призначення – гарантоване стовідсоткове відтворення транслітерованої лексичної одиниці в оригінальному написанні без будь-яких спотворень: англ. *holding*, нім. *das Holding*, укр. *холдинг* – підприємство, фірма, акціонерне товариство, що є власником частини або всіх акцій іншого підприємства та здійснює контроль над його діяльністю; англ. *leasing*, нім. *das Leasing*, укр. *лізинг* – довгострокова оренда обладнання, машини, споруд виробничого призначення; англ. *royalty*, нім. *das Royalty*, укр. *роялті* – вид ліцензійної винагороди, що є щорічними відсотками або поточними відрахуваннями, які встановлено у вигляді фіксованих ставок (у відсотках) на основі підрахунку фактичного економічного результату від використання ліцензії й виплачено покупцем ліцензії через певний проміжок часу. У сучасному глобалізованому світі особливо важливою є необхідність стандартизації термінології, тобто вироблення термінів-еталонів, термінів-зразків, унормування термінології в межах однієї країни (якщо це національний стандарт) або в межах групи країн (якщо це міжнародний стандарт). Тенденція до гармонізації, скоординованості власної термінології з термінологіями найбільш розвинутих країн світу сьогодні є актуальною. Наприклад: укр. *аваль*, нім. *der Aval*, англ. *aval*, франц. *aval*; укр. *брокер*, нім. *der Broker*, англ. *broker*, франц. *broker*; укр. *вальвація*, нім. *die Valvation*, англ. *valuation*, франц. *valuation*; укр. *стагфляція*, нім. *die Stagflation*, англ. *stagflation*, франц. *stagflation* та інші. Стандартизована термінологія є обов'язковою для вживання в офіційних наукових, діло-

вих, виробничих текстах. Важливою в цьому аспекті є діяльність Міжнародної організації стандартів (ISO), яка розробила чіткі й однозначні системи транслітерації.

Найбільшими за кількісним виявом є запозичення із грецької та латинської (*криза, економія, економіка, монополія, акція, дивіденд, дотація, оренда, пролонгація*), французької (*аванс, акціз*), італійської (*банк, валюта, нетто, брутто, банкрут*), англійської (*бізнес, лізинг, дилер, консалтинг, чек, траст, офшор*) та інших мов. Показниками засвоєння запозиченого терміна є фонетико-графічне передавання іншомовного слова засобами української мови; входження іншомовного слова до певного граматичного класу слів української мови й набуття у зв'язку із цим відповідних морфологічних і синтаксичних ознак; словотворча активність, яка полягає у здатності запозиченого терміна бути основою для творення нових слів тощо. Поповнення термінологіки запозиченнями – це історично неминучий процес, необхідний для того, щоб на кожному етапі свого розвитку мова відповідала потребам суспільства у спілкуванні, у закріпленні результатів пізнання дійсності, розвитку й збагачення культури народу.

Одним важливим аспектом класифікації термінологічних одиниць економічної сфери є їхні словотвірні особливості (способи творення, однокомпонентні та багатокомпонентні). Найбільш продуктивним для економічної терміносистеми є суфіксальний словотвір [1, с. 243]. Наприклад, суфіксальний словотвір (українська мова): *-ни* (опредметнена дія; специфічний тривалий виробничий процес): *дисконтування, кредитування, фрахтування, оподаткування*; *-ацій-(а)* (опредметнена дія або її наслідок): *консервація, парцеляція, контракція*; *-ість* (абстрактна лексика зі значенням узагальненої ознаки): *прибутковість, рентабельність, оборотність* та інші; суфіксальний словотвір (англійська мова): *-ing* (торгові операції, розрахунки, платежі): *trading* – продаж товарів, торгівля; *advertising* – рекламування, рекламна справа; *-у* (економічні реалії): *currency* – грошовий обіг, *accountancy* – бухгалтерія; *-ive* (для прикметників): *active* – активний, поживлений; *aggregative* – збірний (показник) та інші.

Словотвірна префіксація виражена здебільшого питомими та запозиченими префіксами та префіксоїдами *мікро-, макро-, над-, анти-, де-, пере-* тощо [2, с. 367]. Наприклад, префіксальний словотвір (українська мова): *де-, контр-* (зворотний процес; протилежна, зворотна спрямованість): *кредитування – декредитування, агент – контрагент*; *ре-* (повторність дії): *монополізація – ремонополізація, інвестування – реінвестування*; *суб-* (підпорядкованість, вторинність): *оренда – суборенда, лізинг – сублі-*

зинг та інші; префіксальний словотвір (англійська мова): *under-* (недостатність, недовершеність дії): *underestimate* – недооцінка, *underemployment* – неповна зайнятість; *in-* (заперечення властивості чи якості): *unbalance* – нерівновага, *unacceptable* – неприйнятний; *re-* (повторюваність дії): *rebate* – повернення переоплати, *reappraisal* – перерахунок та інші.

Досить значна кількість одиниць мови економічної галузі утворені шляхом об'єднання в одне ціле інтернаціональних та питомих основ за допомогою сполучної голосної *-o-*: *капіталоутворення*, *ціноутворення*, *кредитоздатність*, *фондомісткість*, *платоспроможність* тощо. Потрібно звернути увагу на те, що зв'язок між компонентами складених терміноодиниць може бути як сурядним (*банк-боржник*, *держава-кредитор*), так і підрядним. Більшість складених терміносполук становлять двоскладові конструкції: *дійсні гроші*, *основний капітал*, *банківський прибуток*, *засіб платежу*; досить значну – трикомпонентні, чотирикомпонентні та більше (*плата за фонди*, *повна відновна вартість основних фондів* тощо). На сучасному етапі формування кредитно-економічної термінології до продуктивних способів її творення можна віднести основокладання (*єврокредит*, *самоокупність*) та словоскладання (*банк-кредитор*, *банк-фактор*).

Активні процеси в сучасній українській економічній терміносистемі, тобто динамічні процеси різних мовних рівнів та різної якості, мають яскравий вияв у фонетиці, лексиці, морфології, синтаксисі. Економічна наука оперує поняттями, яким властива контрастність, що знаходить специфічне вираження в антонімії (напр.: *позитивне сальдо* – *негативне сальдо*, *абсолютна додаткова вартість* – *відносна додаткова вартість*, *плановий характер економічного розвитку* – *стихийний характер економічного розвитку*, *макрокредитування* – *мікрокредитування*, *готівковий* – *безготівковий* тощо). Потрібно звернути увагу на антонімію як на одну із суттєвих ознак системності економічної термінології. Наприклад, антонімічні пари можна розподілити за трьома основними групами: лексичні (різнокореневі), словотвірні (граматичні, спільнокореневі) і антоніми, представлені аналітичними формами. В економічній терміносистемі функціонують лексичні антоніми, утворені на власне українському ґрунті, та інтернаціоналізми як готові одиниці, напр.: *надходження* – *видатки*, *прибутки* – *збитки*, *дохід* – *витрати*, *виробництво* – *споживання*, *попит* – *пропозиція*, *актив* – *пасив*. У словотвірному типі регулярними засобами вираження антонімічних відношень є основи і префікси. Наприклад, за допомогою міжнародних терміноелементів у ролі суфікса, серед яких *-ат*, *-ант*, *-бот*, *-сольд*, утворено такі терміни: *жират* – *жирант*, *індо-*

сант – *індосант*, *трасат* – *трансант*, *овербот* – *оверсольд*, а за допомогою міжнародних терміноелементів *анти-*, *де-*, *дис-*, *контр-*, *дез-*, *диз-*, *ре-* в ролі префікса: *інвестиція* – *антиінвестиція*, *доларизація* – *дедоларизація*, *кредитування* – *декредитування*, *лістинг* – *делістинг*, *баланс* – *дисбаланс*, *витрати* – *контрвитрати*, *інфляція* – *дезінфляція*, *девальвація* – *ревальвація*. Цікаво, що деякі терміни-антоніми виражені словосполученнями, які за структурою можна поділити на: двокомпонентні (напр.: *низькодохідна операція* – *високодохідна операція*, *позитивне сальдо* – *негативне сальдо*, *витрати постійні* – *витрати змінні*); трикомпонентні (*абсолютна додаткова вартість* – *відносна додаткова вартість*); багатоконпонентні (*плановий характер економічного розвитку* – *стихийний характер економічного розвитку*, *грошова форма капіталу* – *товарна форма капіталу*). У загальнолітературній мові синоніми вважають однією з найважливіших категорій, проте в термінологічних системах їхня роль значно менша. Терміни, які виражають певне поняття, здебільшого не характеризують його з різних боків, а є дублетними найменуваннями, що ввійшли в термінологічну систему внаслідок різного роду мовних контактів і різноспрямованих тенденцій її формування. Так, терміни *прибуток*, *відсоток*, *рента* об'єднані родовим значенням «додаткова вартість». У термінології економічної науки можна спостерігати синонімічні відношення за оцінними компонентами, ступенем уживання, сполучуваністю та сферою використання. Варто звернути увагу на три основні види синонімів: абсолютні (*жирант* – *індосант*, *жират* – *індосат*, *бартер* – *товарообмін*, *інновація* – *нововведення*); ідеографічні (*інвестиція* – *капітало вкладення*, *санкція* – *пеня*, *профіцит* – *прибуток* – *зиск* – *вигода*); стилістичні (*спекулянт* – *перекупник* – *гендляр* – *баршник*). Аналіз використання паронімів в економічній терміносистемі засвідчує, що їхня звукова близькість призводить до помилкового слововживання та порушує однозначність як одну з основних ознак наукової мови (*ліцензія* – дозвіл на право торговельного обміну, використання чогось тощо; *ліценція* – зниження тарифного мита; *ліквідант* – кредитор, який пред'являє права чи вимоги до підприємства-боржника в разі його ліквідації; *ліквідат* – юридична особа-боржник, до якої пред'явлено фінансові вимоги в разі її ліквідації; *гонорант* – особа, яка гарантує оплату векселя, зробивши на ньому поручницький напис; *гонорат* – векселедавець, за оплату якого поручився гонорант; *індосант* – особа, яка робить передавальний напис на звороті чеків, векселів та інших цінних паперів; *індосат* – особа, якій передаються цінні папери за передавальним написом). Аналізуючи економічну

терміносистему, можна виділити в ній кілька основних груп: 1) економічні поняття й категорії (*авіста* – 1) вексель на пред'явника без вказівки на термін платежу; 2) напис на векселі або іншому цінному папері, що засвідчує можливість оплати в будь-який час за пред'явлення або після закінчення визначеного терміну з моменту пред'явлення; *авуари* – у широкому розумінні – будь-які активи, майно, за рахунок яких можуть бути зроблені платежі та погашення зобов'язань власником; у вузькому розумінні – грошові кошти, що знаходяться в банку, якими їхній власник може розпоряджатися; *ностро* – банківські кореспондентські рахунки, тобто рахунки певної кредитної установи в установах банків-кореспондентів, а також рахунки (у цінних паперах) депозитарної установи в інших депозитаріях); 2) учасники (суб'єкти) економічної діяльності (*доміциліант* – платник за векселем, який уповноважує доміциліанта здійснити платіж за векселем у місці доміциляції – місцезнаходженні доміциліанта; *інсайдер* – особа, яка має доступ до конфіденційної інформації про справи банку завдяки своєму службовому становищу, участі в капіталі банку, родинним зв'язкам і має можливість використовувати своє становище у власних інтересах; *ремітент* – перший векселедержатель переказного векселя; особа, на користь якої виданий переказний вексель; *жирант* – особа, яка передає вексель, виданий на її ім'я, іншій особі, про що робиться передатний запис на звороті векселя; *жират* – особа, на користь якої переводиться вексель відповідно до зробленого на ньому жирантом передатного напису); 3) назви процесів та операцій (*вальвація* – встановлення курсу (вартості) іноземної валюти до національної грошової одиниці; *інкасо* – банківська операція, яка полягає в тому, що постачальник довіряє установі банку стягнути належні з покупця кошти й зарахувати їх на його рахунок шляхом пред'явлення платіжних документів; *неттинг* – взаємна компенсація зобов'язань й активів, банківських сальдо між філіями банку або кількома банками; *кліринг* – отримання, звіряння та поточне оновлення інформації, підготовка облікових документів, необхідних для виконання угод щодо цінних паперів, визначення взаємних зобов'язань, що передбачає взаємозалік, забезпечення та гарантування розрахунків за угодами щодо цінних паперів); 4) фінансові інституції (*біржа* – організаційно визначений оптовий ринок однорідних товарів, на якому укладають угоди купівлі-продажу великих партій масових товарів, що мають стійкі й чіткі якісні параметри, або здійснюють систематичні операції з купівлі-продажу цінних паперів, золота, валюти; *банк-гарант* – банк, що доручився й зобов'язався зробити платежі за свого клієнта; *холдингова ком-*

панія – суб'єкт-господарювальник, який володіє контрольними пакетами акцій інших суб'єктів-господарювальників); 5) види, методи, форми ведення економічної справи (*депозитарна діяльність* – надання послуг щодо зберігання цінних паперів незалежно від форми їхнього випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках та обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів; *овердрафт* – форма короткострокового кредиту, надання якого здійснюється завдяки списуванню коштів за рахунком клієнта банку, у результаті чого утвориться дебетове сальдо; *постійне котирування* – метод визначення біржового курсу на цінні папери, що передбачає постійне зіставлення біржових замовлень на купівлю та продаж певного цінного паперу; *спільне інвестування* – діяльність, яка здійснюється в інтересах і коштом засновників та учасників інвестиційного фонду шляхом випуску інвестиційних сертифікатів та проведення комерційної діяльності із цінними паперами; *уош* – форма розрахункової угоди в ранній період діяльності біржі); 6) фінансова документація (*алонж* – прикріплений до векселя додатковий лист, на якому роблять передатні записи, якщо на зворотному боці векселя вони не вміщуються; *реверс* – декларація, за якою власник загублених акцій підтверджує готовність узяти на себе збитки, завдані банку, у разі несанкціонованого використання цих документів, замість загублених цінних паперів видається дублікат; *ретратта* – зворотний переказний вексель; документ, за яким особа, що оплатила опротестований вексель, висуває вимогу про відшкодування суми векселя, відсотків, пені та витрат за протестом до особи, зобов'язаної за векселем); 8) засоби реалізації фінансових відношень (*девізи* – міжнародні платіжні кошти (перекази, чеки, акредитиви, виставлені на іноземні банки, платіжні вимоги, платіжні доручення й векселі), а також іноземні банківські білети й монети; *роялті* – платежі будь-якого виду, одержані як винагорода за користування або за надання права на користування будь-яким авторським правом; за придбання будь-якого патенту, зареєстрованого знака на товари й послуги торгової марки, права на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду; *трансферт* – платежі або передавання майна, робіт чи послуг, замість яких платник безпосередньо не одержує товарів, робіт чи послуг; *дивіденд* – платіж, який здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав чи інвестиційних сертифікатів на користь власника таких корпоративних прав у зв'язку з розподілом частини прибутку такого емітента, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку). Головним джерелом формування термі-

нології була й залишається загальноновживана лексика як основа української літературної мови. На сучасному етапі термінологізація загальноновживаних одиниць є одним із продуктивних способів термінотворення. Наприклад, *інвестиційний портфель* – сукупність різних інвестиційних інструментів для досягнення конкретної мети вкладника. У науковій мові цікавими є терміни, що виникли шляхом метафоризації слів загальнонародної мови, однак ці метафори стерті, їх використовують не як засіб створення образності, а як джерело виникнення нових лексичних значень. Варто зазначити, що більшість значень термінів утворені внаслідок двох процесів – метафоризації (напр.: *грошовий голод, біржова паніка, інфляційне очікування, невпевнений ринок, акції з обмеженим правом голосу, замкнута валюта, податкові сховища, парасолька цін*) та метонімізації (напр.: *вексельний портфель* – загальноновживане слово *портфель* у цій сполучі замінює власне позначення кількості векселів, які лежать чи мали б лежати в портфелі; а також *грошова одиниця, раунд Кеннеді, закон Еджа, застереження Джейсона, угода купівлі-продажу* (як процес і як документ)). Можна визначити декілька основних груп метафоричного використання економічних термінів, хоча ця класифікація є досить умовною. Виділені групи пов'язані з різними діями, процесами, професійною спрямованістю:

1) антропометричний напрям метафоризації: *«Хоч як не дивно, а людина, яка по праву носила титул «батько гривні», не вітала свою «дитину» з днем народження»;*

2) метафоризація економічного терміна, зумовлена поєднанням з лексикою архітектури та будівництва: *«Гривню не випустять із валютного коридору»;*

3) військова лексика як джерело метафоризації: *«НБУ за потреби готовий підтримати гривню своїми інтервенціями»;*

4) поєднання понять медицини й економіки під час метафоризації: *«Наступним якісним стрибком у розвитку підприємств має стати грошова ін'єкція від інвестора»;*

5) метафоризація економічної термінології в поєднанні з лексикою побуту: *«Великий банк може стати справжнім фінансовим супермаркетом для своїх клієнтів, надаючи їм широкий спектр послуг»;*

6) метафоризація економічної термінології в поєднанні зі спортивною лексикою: *«Однак безальтернативність НБУ як основного гравця і твердість його курсової політики примусили ринок заспокоїтися»;*

7) науково-технічна лексика як джерело метафоризації економічної термінології: *«Двигуном емсії нових карток в Україні, як і раніше, залиша-*

ється укладання договорів на зарплатне обслуговування з корпоративними клієнтами».

Зміни, що проходять у мові, нерідко мають прояв динамічних процесів. Мовознавці назвали це явище «активні процеси» як найбільш чітку форму прояву мовних змін. Українська термінологія повинна формуватися з урахуванням таких чинників: досвіду найпоширеніших мов розвинутих країн світу; досвіду українського термінотворення за останні сто років у різних регіонах України та за кордоном.

Отже, стандартизація термінологічних систем на національних та інтернаціональних рівнях необхідна й актуальна, оскільки спрямована на вибір термінологічної норми та її затвердження як обов'язкового варіанта. Кількісне зростання термінів-інтернаціоналізмів є характерною тенденцією, і це покращує взаєморозуміння галузевих фахівців, знижує ймовірність комунікативних перешкод на шляху обміну інформацією та технологіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. Київ : Наукова думка, 1993. 336с.
2. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
3. Грицьків А.В. Міжсистемна взаємодія як чинник термінотворення (на прикладі англomовних фінансових термінів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Львів, 2004. 20 с.
4. Дуда О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2001. 19 с.
5. Козловська Л.С., Товстенко В.Р. Культура наукової мови : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни для студентів кредитно-економічного факультету. Київ : КНЕУ, 2009. 83с.
6. Лотка О.М. Англomовна термінологія фінансово-економічних взаємин : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2000. 20 с.
7. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216с.
8. Українська термінологія і сучасність : матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. Інститут української мови НАН України. Київ, 1997. 239 с.
9. Чорновол Г.В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2004. 23 с

10. Шарата Н.Г., Кравченко Т.П. Термінологічна номінація понять аграрного сектора економіки. *Молодий вчений*. 2019. № 3(67). С. 128–132.

REFERENCES

1. Bezpyoyasko O.K., Horodens'ka K.H., Rusani-
vs'kyu V.M. (1993) *Hramatyka ukrayins'koyi
movy. Morfolohiya* [Grammar of the Ukrainian
language. Morphology]. Kyiv: Naukova Dumka.
336 p. (in Ukrainian)
2. Vykhovanets' I.R., Horodens'ka K.H. (2004)
Teoretychna morfolohiya ukrayins'koyi movy
[Theoretical morphology of the Ukrainian lan-
guage]. Kyiv: Pulsary. 400 p. (in Ukrainian)
3. Hryts'kiv A.V. (2004) *Mizhsystemna vzayemo-
diya yak chynnyk terminotvorennya (na pry-
kladi anhlovnykh finansovykh terminiv)*
[Intersystem interaction as a factor of term for-
mation (on the example of English financial
terms)]: author's ref. dis. for science. degree of cand.
philol. Science: 10.02.04. Lviv. 20 p.
4. Duda O.I. (2001) *Protsesy terminolohizatsiyi v
suchasnyy anhliys'kiy movi (na materialy litera-
tury z kredytno-bankivs'koyi spravy)* [Processes
of terminologisation in modern English (on the
material of the literature on credit and banking)]:
author's ref. dis. for science. degree of cand. philol.
science: 10.02.04. Kyiv. 19 p.
5. Kozlovs'ka L.S., Tovsteno V.R. (2009) *Kul'tura
naukovoyi movy: navch. metod. posib. dlya samost.
vyvch. dysts. dlya studentiv kredyt.-ekon. f-tu* [Cul-
ture of scientific language: teaching method. way.
for self. studied dist. for students of credit.-econ.
f-tu]. Kyiv: KNEU. 83 p. (in Ukrainian)
6. Lotka O.M. (2000) *Anhlovna terminolohiya
finansovo-ekonomichnykh vzayemyn* [English
terminology of financial and economic rela-
tions]: author's ref. dis. for science. degree of
Cand. philol. Science: 10.02.04. Kyiv. 20 p.
7. Pan'ko T.I., Kochan I.M., Matsyuk H.P. (1994)
Ukrayins'ke terminoznavstvo: pidruchnyk
[Ukrainian terminology: a textbook]. Lviv: Svit.
216p. (in Ukrainian)
8. *Ukrayins'ka terminolohiya i suchasnist': Mate-
rialy II Vseukrayins'koyi naukovoyi konfe-
rentsiyi* (1997). [Ukrainian terminology and
modernity: Proceedings of the II All-Ukrainian
Scientific Conference] Institute of the Ukrainian
Language of the National Academy of Sciences
of Ukraine. Kyiv. 239 p.
9. Chornovol H.V. (2004) *Novitnya ekonomichna
terminolohiya ta yiyi stylistychno vzhyvannya
v suchasnyy ukrayins'kiy movi (na materialy
periodychnykh vydan')* [The latest economic
terminology and its stylistic use in the modern
Ukrainian language (on the material of period-
icals)]: author's ref. dis. for science. degree of
cand. philol. science: 10.02.04. Kyiv. 23 p.
10. Sharata N.H., Kravchenko T.P. (2019) *Terminolo-
hichna nominatsiya ponyat' ahrarnoho sektora
ekonomiky* [Terminological nomination of con-
cepts of the agricultural sector of the economy].
Young scientist. March. № 3 (67). pp. 128–132.